

Poslední dny

Úspěch s ústavou i zabezpečení podpory černohorského vedení posílilo moc Slobodana Miloševiče v rámci celé Jugoslávie a on se ji, spolu se srbským vedením pokusil využít k její reorganizaci. Začal tak navrhovat reformy a změny politického systému, za nimiž se ovšem ve skutečnosti skrývala radikální reforma státu.¹ Ta měla spočívat v prosazování principu „skutečné demokracie“ v SKJ a potažmo i v celé SFRJ. Jeho koncept federalismu spočíval v návrhu voleb do federálního parlamentu (a stejně do stranických orgánů – ÚV SKJ) na principu „jeden člověk, jeden hlas“. Tato navenek demokratická formule ovšem v jugoslávských poměrech naprosto negovala národní i státní suverenitu jednotlivých jugoslávských republik, neboť Srbové, jako největší jugoslávský národ, by měli v těchto orgánech naprostou převahu. Tento Miloševičův koncept „moderní federace“ samozřejmě u ostatních republik narazil na odpor, a byl jedním z důvodů zániku jak SKJ, tak Jugoslávie jako takové. Nejhlasitěji se proti těmto Miloševičovým snahám ozývalo Slovinsko.

A. Cestou k politické pluralitě

1. Slovinské ústavní doplňky

Komunikace mezi srbským a Slovinským vedením vážla již v důsledku slovinského postoje vůči Kosovu. Vrcholu tento stav dosáhl poté, co slovinský parlament 17. června 1989 rozhodl o tom, že přijme ústavní novely, jimiž se ze slovinské ústavy vypouštělo ustanovení o vedoucí úloze komunistické strany a uznávalo právo na politický pluralismus.² Spolu s těmito novelizacemi přijal slovinský parlament návrhy dalších doplňků, v nichž omezoval právo federálních orgánů na vyhlášení výjimečného stavu v republice a, především, zakotvoval právo na sebeurčení a odtržení od Jugoslávie. V projevu, který proslovil při příležitosti tohoto významného slovinského státního aktu pak předseda ÚV SK Slovinska Milan Kučan také jednoznačně odmítl úvahy o tom, že by Slovinsko mohlo přistoupit na princip „jeden člověk – jeden hlas“. Odsouhlasené změny slovinský parlament, poté, co je SK Slovinska prokonzultoval s opozičními stranami (což byl v té době stále ještě v jiných republikách naprosto nemyslitelný precedens), přijal 27. září 1989, a tím vlastně republikové zákony povýšil nad zákony federální. Přípravy k tomuto aktu sledovaly se znepokojením všechny ostatní republiky a také prezídium

¹ PAVLOVIĆ, D.: *Srpska nacionalna politika posle 1986 godine*. In: *Akteri i modeli. Ogleđi o politici u Srbiji pod Miloševičem*. Beograd 2001, s. 146.

² SK Slovinska toto rozhodnutí učil po dvoudenních bouřlivých diskusích již 17. ledna 1989, kdy se zřekl svého politického monopolu. Šéf slovinských komunistů Milan Kučan, který ještě nedávno odsuzoval vznik Slovinského demokratického svazu (SDS), veřejně uznal legitimitu politického pluralismu a umožnil tak legalizaci nových stran – kromě SDS ještě Svazu křesťanských demokratů. Kučan tak ve Slovinsku získal specifické postavení – na jedné straně i nadále napadal ty, kdo se protivili „jugoslávskému a socialistickému charakteru země“, na straně druhé však podporoval řadu akcí slovinské alternativy, např. akce Odboru na ochranu lidských práv, jež založil po zatčení Janeze Janši (31. 5. 1988) Igor Bavčar. (Janša byl zatčen za sérii svých článků v časopise Mladina, v nichž se odvážil kritizovat do té doby zcela nedotknutelnou JLA, nejdříve za prodej zbraní zemím z Hnutí nezáčastněných, které byly ve válce, poté za zneužívání vojáků k výstavbě vily admirála Branka Mamuly a konečně za záměr vedení JLA zasahovat proti slovinské alternativě. O tom více viz např. PIRJEVEC, J.: *Jugoslávie*. Praha 2000; JANŠA, J.: *Premiki*. Ljubljana 1993; DIZDAREVIĆ, R.: *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*. Sarajevo 1999 aj.), RUPEL, D.: *Esej o Janezu Janši*. Nova Revija 77 (1988), s. 298–311. Kučanova politika tak byla značně ekvilibristická, nicméně díky ní dosáhl stejnou úroveň podpory ve své republice jako Slobodan Milošević v Srbsku a stal se centrální postavou slovinské politické scény i v dalších patnácti letech. Díky výnosu SK Slovinska o politické pluralitě se také mohlo uskutečnit shromáždění v Cankarově domě, na němž se slovinští komunisté i slovinská opozice shodli na jednotném postoji vůči kosovským událostem a potažmo tedy vůči vedení S. Miloševiče. Konečně výsledkem této dohody byly také volby (byť tento princip nebyl v souladu s ústavou) slovinského zástupce v prezídiu SFRJ, jímž se stal poprvé člověk bez výrazné stranické minulosti Janez Drnovšek, který se funkce předsedy prezídia ujal 15. května 1989. Viz např. JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1996, s. 7. aj.

SFRJ na svém zasedání 15. září (jednohlasně, s výjimkou předsedy Drnovšeka) doporučilo Slovinsku novelu nepřijmout. Pro případ přijetí byl dokonce vypracován plán vojenské intervence, k níž ale váhavý a nerozhodný ministr obrany Veljko Kadijević nakonec, po poradě se svými právníky, nesáhl.³

2. Vícestranický systém v Charvátsku a Srbsku

V Charvátsku bylo 28. února 1989 založeno opoziční Charvátské demokratické společenství (HDZ). Charvátské stranické vedení pak v červenci 1989 následovalo slovinského příkladu a přistoupilo k legalizaci stranického pluralismu. Tento akt, vyneseny na 26. zasedání ÚV SK Charvátska, vzbudil velkou pozornost, protože charvátské stranické vedení bylo obecně považováno za velice konzervativní, takže okolnosti jeho přijetí nejsou dodnes zcela zřejmé. Pluralitě se protivilo zejména konzervativní křídlo SK Charvátska v čele se Stipem Šuwarem.

Nové strany vznikaly také v Srbsku. Na předválečnou Demokratickou stranu (DS) se snažila navázat stejnojmenná pokračovatelka, jejíž zakládající kongres se konal 3. února 1990. Zakladatelé nový politický subjekt na kongresu charakterizovali jako stranu středovou a občanskou. Patřili mezi ně např. osobnosti z bývalé filozofické skupiny Praxis – Dragojlob Mićunović, Ljubomir Tadić, Zoran Djindić, ale také výrazněji antikomunisticky zaměřené osobnosti jako Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški a Nikola Milošević, kontinuitu s předválečnou DS zaručoval např. uznávaný srbský spisovatel Borislav Pekić, který byl jako studentský vůdce této strany na konci 40. let 20. století vězněn komunistickým režimem. Demokratická strana se později diferencovala na několik dalších stran. Největší stranou ovšem na počátku stranického pluralismu v Srbsku tvořilo Srbské hnutí obnovy (SPO), antikomunistická a na počátku i velkosrbská a nacionalisticky orientovaná strana, jejímiž čelnými osobnostmi byli spisovatel Vuk Drašković, básník Milan Komnenić a právník Vojislav Šešelj, který se ovšem již v průběhu roku 1990 od SPO oddělil a založil radikálně nacionalistické Srpské četnické hnutí (SČP), jež později transformoval v Srbskou radikální stranu.⁴

Srbské komunistické vedení však s krokem, k němuž se odhodlali jeho slovinští a charvátská partneři, nespěchalo, byť mnozí jeho členové legalizaci politických organizací působících mimo rámec Socialistického svazu pracujících, s podmínkou ovšem, že budou projugoslávské a nebudou šovinistické, připouštěli a dokonce i navrhovali.⁵ Nakonec byl zákon o registraci

³ JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1996, s. 54. Nerozhodný byl Kadijević i v daleko složitějších situacích při počátcích bojů v Charvátsku, kterým tehdy ještě mohla JLA rasantním postupem zamezit. V nejkřizovějších okamžicích poválečné jugoslávské státnosti tak stála v čele stále ještě mocné jugoslávské armády osobnost, která nebyla schopna přijmout jediné zásadnější rozhodnutí.

⁴ TOMAS, R.: *Srbija pod Miloševićem. Politika devedesetih*. Beograd 2002, s. 71–82.

⁵ S tímto návrhem vyšel na zasedání srbského prezidia 21. července 1989 Borislav Jović, který zastával tezi, že „*Srbsko má nejméně důvodů obávat se takovéto změny, neboť SK Srbska má velkou autoritu a nebojí se, že ztratí moc...*“ Dále se domníval, že „*SKJ byl za půl století dost dlouho sám u moci, a jestliže si za tu dobu nedokázal vytvořit dostatečně pevnou základnu, nikdo jiný, než on sám za to vinen není. Necht' se tedy regeneruje bojem za zachování svých pozic.*“ Na závěr svého deníkového zápisu ze zasedání srbského prezidia si ovšem Jović posteskl, že pro přijetí této možnosti pro mnohé ještě nedozrál čas. Viz JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1996, s. 39. Měl tím na mysli zejména samotného Miloševiče, který, podle něj, „*přechod k stranickému pluralismu odkládal na nejjazší možnou mez*“, a vynutil si na něj monopolní právo pro sebe. Své rozhodnutí zdůvodňoval obavami z toho, že si Albánci na Kosovu vytvoří vlastní stranu, které se podaří získat většinu voličů a poté vyhlásí samostatnost. Takovéto rozhodnutí ovšem nebylo, jak Jović podotýká, podle nově přijaté srbské ústavy možné. Viz JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*. Beograd 2001, s. 60. To, čeho se Milošević obával, se nakonec také stalo, když poslanci rozpuštěného kosovského parlamentu přijali nejprve 7. 9. 1990 v Kačaniku novu ústavu nezávislé Kosovské republiky (ještě v rámci Jugoslávie, ale mimo Srbsko) a poté, 19. 10. 1991, rozhodnutí o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech závazků se Srbskem i Jugoslávií. Viz např. IMAMI, P.: *Srbi a Albanci kroz vekove*. Beograd 2000, s. 345–348. Ovšem, jak Jović správně konstatoval, tyto akty jak pro vnitropolitickou, tak pro mezinárodní politickou scény nepředstavovaly nic než pouhé deklarace.

politických stran v Srbsku vydán až 27. srpna 1990, v době, kdy již SK Srbska ani neexistoval,⁶ jako poslední v republikách SFRJ, díky čemuž se „*se Srbsko stalo pravým anachronismem, bílou vránou celé východní Evropy*“, a získalo tak „*ódiu poslední bašty komunismu v Evropě*...“.⁷ K vynesení tohoto zákona navíc došlo až po pluralitních volbách ve Slovinsku (8. dubna 1990) a Charvátsku (6–7. května 1990) a masovém mítinku srbské opozice 13. června 1990, při němž byl, při tvrdém policejním zákroku, skandálně zbit i Dragoljub Mićunović a světově uznávaný spisovatel Borislav Pekić.

Slovinsko versus Srbsko

1. „Slovinského vedení skrývá pravdu o Kosovu před svým národem!“ Pokus o mítink v Lublani a jeho důsledky

Spor mezi srbským a slovinským vedením se vyhroutil v listopadu 1989, kdy došlo ze srbské strany k pokusu vyvést antibyrokratickou revoluci do Slovinska. Třetího listopadu totiž sdružení kosovských Srbů Božur oznámilo svůj úmysl uspořádat v Lublani „mítink pravdy“. Učinilo tak, podle svých slov, pod dojmem stálého slovinského angažmá v kosovských záležitostech, v nichž se slovinské veřejné mínění již od doby stávkových horníků v Trepči postavilo cele na albánskou stranu. Kritika kosovské politiky srbského vedení a aktivit srbských kosovských sdružení, proslavených „vývozem mítinků“ po Srbsku i Černé Hoře, ve slovinském tisku neustávala a stále ostřejší byla především v tiskovinách slovinské alternativy. V dopise adresovaném ÚV SK Slovinska i všem slovinským alternativním skupinám proto sdružení Božur požadovalo, aby bylo kosovským Srbům 1. prosince (na den vzniku Jugoslávie v roce 1918, který ovšem nebyl statním svátkem komunistické Jugoslávie) umožněno uspořádat mítink, na němž by „dezinformovanému slovinskému obyvatelstvu“ objasnili skutečný stav věcí na Kosovu.⁸ Slovinské vedení tento požadavek odmítlo jako nepřijatelnou metodu nátlaku a „*vnášení neklidu do klidných slovinských politických vod*“.⁹ To ovšem kosovské pořadatele nemohlo odradit od dalších příprav mítinku, kterého se mělo v centru Lublaně zúčastnit až sto tisíc demonstrantů. O tom, že se jednalo skutečně o pokus vývozu antibyrokratické revoluce a pokus o

⁶ Šestnáctého a sedmnáctého července 1990 se totiž v Bělehradském kongresovém centru Sáva uskutečnil kongres „sjednocení“, na němž se SK Srbska a Socialistický svaz pracujících Srbska sjednotily do Socialistické strany Srbska – SPS (Socialistický svaz byl vždy pouze prodlouženou rukou SK, ale toto sjednocení umožnilo SPS získat rozsáhlý majetek této organizace, jehož hodnota byla odhadována na 160 milionů dolarů. Předsedou nové stany byl zvolen Slobodan Milošević. Otevřenost strany novým myšlenkám byla na venek demonstrována volbou několika bývalých marxistických disidentů do předsednictva strany, kam se tak dostali známí tvůrci Memoranda SANU akademici Antonije Isaković a Kosta Mihailović, profesor práva Ratko Marković, filozof Mihailo Marković a další, přesto ovšem ze 135 členů hlavního výboru bylo 111 bývalých funkcionářů SK Srbska, takže kontinuita s SKS byla více než zřejmá. Komunistická strana tak v Jugoslávii zůstala zachována pouze ve formě nově vzniklého Svazu komunistů – Hnutí za Jugoslávii (SK–PJ). Tato politická organizace sdružovala zejména důstojníky – aktivní i penzionované, přesvědčené o nutnosti zachovat ortodoxní komunismus, a podporovali ji i ministr obrany Veljko Kadijević, náčelník generálního štábu Blagoje Adžić, bývalý ministr obrany Branko Mamula aj. Důležitou postavou v této straně byla i manželka Slobodana Miloševiče Mirjana Markovićová. Viz TOMAS, R.: *Srbija pod Miloševićem. Politika devedesetih*. Beograd 2002, s. 84–85. Tato organizace, která byla založena 19. listopadu 1990, hledala oporu především v nekonzervativnějším křídle KS SSSR v čele se sovětským ministrem obrany Jazovem a pozdějšími neúspěšnými pučisty z roku 1991.

⁷ Viz JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*. Beograd 2001, s. 58.

⁸ JEVTIĆ, Dj.: *Bitka za Kosovo*. Beograd 1998, s. 269

⁹ Tamtéž, s. 270.

svrhnutí slovinského vedení (podobně jako v případě Vojvodiny a Černé Hory) svědčí zpráva se zasedání organizačního výboru mítinku ze 14. listopadu 1989, v níž se mj. praví: „*Část slovinského vedení skrývá pravdu o Kosovu před svým národem a odmítáním mítinku dokazuje, že se bojí demaskování své politiky dvojí tváře. My přijedeme, abychom se přesvědčili o tom, jestli nás slovinský lid podporuje, a budeme požadovat, aby tento nám blízký a bratrský národ konečně zaujal jasné stanovisko vůči politice svého vedení. Naše setkání tak bude lakmusovým papírkem.*“¹⁰

Organizátoři hodlali vypravit do Lublaně několik zvláštních vlaků přímo z Kosova Polje a stovky autobusů ze všech koutů Kosova, centrálního Srbska i Vojvodiny. Slovinské vedení vzalo hrozbu nesmírně vážně, pokoušelo se mítinku všemožně zabránit, a nakonec přijalo opatření do té doby v SFRJ nevídaná – 30. listopadu totiž vydal ministr vnitra nařízení uzavřít hranice Slovinska pro přechod občanů z jiných republik „cestujících na shromáždění či veřejné akce“ (byl to vlastně první pokus o povýšení mezirepublikových, čistě administrativních hranic, na hranice mezinárodní), a uvedl zákaz shromažďování a pohybu osob z jiných republik SFRJ po Slovinsku. Policie v plné zbroji obsadila jak hraniční přechody, tak všechny důležité komunikační křižovatky. V důsledku těchto opatření byl mítink odvolán. Ještě téhož dne ovšem vyhlásilo srbské vedení podobně nevídané kontraopatření – vyhlásilo totiž, že přerušuje veškeré ekonomické styky se Slovinskem.¹¹ Toto opatření sice citelně postihlo slovinský spotřební průmysl, stejné, možná však i větší, dopady mělo na strojírenský průmysl srbský, který měl ve Slovinsku řadu kooperací.¹² V následujících několika měsících veškeré hospodářské vazby se Slovinskem přerušilo více než 130 srbských podniků. Pokusy o výjimku byly tvrdě trestány v tisku. Deník Politika se tak např. nevybíravě obul do vedení Jugoexportu – jedné z největších sítí prodejen oděvního průmyslu, že uráží city Bělehradčanů vystavováním slovinského zboží ve svých výlohách (sic!).¹³ Bojkot slovinského spotřebního zboží ze strany srbského obyvatelstva však začal v Srbsku, zcela neorganizovaně, již dříve – jako důsledek mítinku v Cankarově domě, a byl velice úspěšný: jen v prvním měsíci po mítinku se v Srbsku snížil odbyt výrobků Gorenje (bílá technika) od 30 %.¹⁴

Vůči Slovinsku a jeho vedení Milošević přitvrdil ve svém inauguračním prezidentském projevu v srbském parlamentu, který 11. prosince 1989 potvrzoval jeho volbu srbským prezidentem z 8. května 1989. Prohlásil tehdy, že „*toto slovinské vedení je ochráncem konservatismu v Jugoslávii a jedním z posledních protežérů konservativismu v socialistických zemích vůbec. Slovinský konservativismus v konfliktu s pokrokovými silami Jugoslávie, a zejména s progresivními ekonomickými a politickými změnami v Srbsku, reaguje agresivně a surově. Tato agresivita a surovost, tak charakteristická pro každý konservativismus... uráží důstojnost ostatních národů. A dnešní slovinská politika nejen že uráží naši důstojnost, ale představuje i hrozbu základním lidským právům ostatních jugoslávských národů na slovinské části jugoslávského*

¹⁰ Citováno ze servisu Tanjugu 14. 11. 1989.

¹¹ Prohlášení sice vydal Socialistický svaz pracujících Srbska, podle Borislava Joviće ovšem za ním stál přímo Slobodan Milošević. JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*. Beograd 2001, s. 57.

¹² Např. automobilka Crvena zastava z Kragujevce měla ve Slovinsku deset kooperujících podniků na součástky, které se vyráběly pouze tam. Viz JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*. Beograd 2001, s. 58.

¹³ SILBER, L. – LITTLE, A.: *Smrt Jugoslavije*. http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92net/unfinishedpeace/smrt_jugoslavije/podizanjeoptuznice/carlazar.html.

¹⁴ JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koja je odumrla*. Beograd 2003, s. 454.

území.¹⁵ Milošević pak také upozornil, že Srbsko bude lítým protivníkem tohoto konservatismu.¹⁶

XIV. sjezd SKJ

1. Slovinská a srbská politická koncepce

Stále se prohlubující spor mezi srbským a slovinským vedením, zatěžoval fungování Jugoslávie na neúnosnou míru a vyžadoval proto neodkladné řešení, byť za cenu politické konfrontace. Vzhledem k tomu, že rozhodující slovo v řízení SFRJ stále ještě měl SKJ, mohlo se tak stát pouze na mimořádném kongresu SKJ. Za ten začalo nejprve plédovat vojvodinské vedení, které ovšem bylo, po „antibyrokratické“ čistce, cele v rukou Slobodana Miloševiče, takže bylo jasné, že hlas z Vojvodiny je ve skutečnosti hlasem z Bělehradu. Všem republikovým organizacím bylo tedy zřejmé, že na kongresu bude srbská stranická organizace protlačovat již dlouho propagovaný a prosazovaný nový statut strany, jehož základním principem byl požadavek „jeden člověk – jeden hlas“ (který by měl, podle srbských návrhů vejít i do novelizované ústavy, o níž se mělo na kongresu také rozhodovat), tedy centralizaci strany do jednotné organizace řízené principem demokratického centralismu. SK Srbska disponoval 850 000 členy, tedy 40 % celkového členstva SKJ. Milošević proto počítal s tím, že spolu s černohorskými hlasy a pomocí srbských členů SK Bosny a Hercegoviny, popř. SK Charvátska a makedonskými sympatizéry své požadavky bezpečně prosadí. Na rozdíl od svazového parlamentu a dalších federálních institucí totiž počet delegátů jednotlivých stranických organizací stále závisel na velikosti členské základny, takže mohutná členská základna SK Srbska byla bezesporu výhodou. Kongresové a pokongresové většina by pak byla bezesporu s to nejen konsolidovat stranu ve směru srbských vizí jednotné a centralizované Jugoslávie, ale také zvolit vhodného předsedu ÚV SKJ, který byl ze zákona, podle stále ještě platné ústavy, devátým členem prezidia SFRJ. Vedle vojvodinského, kosovského, srbského a černohorského hlasu by to tak byl pátý a rozhodující hlas v prezidiu, potřebný nejen k blokování rozhodnutí, která by byla v rozporu se srbskou vizí Jugoslávie, ale také k vynášení rozhodnutí tyto vize podporující.

Tato představa samozřejmě nemohla nalézt ve Slovinsku plodnou půdu, neboť SK Slovinska by se tak stal naprosto marginální organizací.¹⁷ Naopak SK Slovinska předložil další konfederální stranické organizace ve formě svazu republikových komunistických svazů. SKJ by tak podle slovinského návrhu postupoval v logice decentralizace státu – stal by se pouze volně spojenou federací samostatných republikových a oblastních stranických organizací.¹⁸

¹⁵ Pasáž v Miloševićově projevu o ohrožených lidských právech odráží závěr zasedání prezidia SFRJ, které zavedení zvláštních opatření proti demonstraci na území Slovinska zhodnotilo, za nepřítomnosti svého slovinského předsedy Janeze Drnovšeka, jako „porušení základních lidských práv zakotvených v ústavě SFRJ“. Viz JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1995, s. 79.

¹⁶ Borba, 12. prosince 1989.

¹⁷ Členská základna SK Slovinska se i bez této hrozby neustále zmenšovala. Poměrné procento členů SK bylo ve Slovinsku vždy nižší než v ostatních republikách (v roce 1981 bylo členy SK Slovinska 9,1 % celkové populace, zatímco v SFRJ činil průměr 13,4 %). Se 126 437 členy tvořili Slovinci v roce 1981 pouze 5,2 % stranické základny SKJ (viz BURG, S. L.: *New Data on the League of Communist of Yugoslavia*. Slavic Review 46, s. 553–567) a toto procento se v průběhu 80. let dále dramaticky snižovalo. Bez ohledu na to byl ovšem slovinský SK i dále ve všech orgánech SKJ (s výjimkou sjezdu) zastoupen stejným počtem členů, jako daleko početnější republikové stranické organizace. I z těchto čísel je zřejmé, proč nemohla slovinským komunistům vyhovovat žádná z opcí, v níž by se SKJ centralizoval a reformoval jako jednotná organizace.

¹⁸ JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad četvrte Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 459.

Tyto dvě politické koncepce, navenek prezentované Slobodanem Miloševićem a Milanem Kučanem, tak před sjezdem rozdělovaly nejen stranická vedení, ale i členskou základnu SKJ a potažmo i jugoslávské obyvatelstvo jako takové. Třetí opce ani osobnost v té době, bohužel, na jugoslávské politické scéně nebyla. Přes velkou převahu srbské stranické organizace ovšem až do sjezdu nebylo zřejmé, která ze dvou koncepcí nakonec zvítězí, neboť, jak ukazoval sociologický průzkum, konaný v listopadu 1989 pro potřeby sjezdu, podpora obou proudů šla napříč všemi republikovými organizacemi.¹⁹

Milošević mohl počítat s podporou části makedonských delegátů kolem předsedy ÚV SKJ Milana Pančevského, nebylo však zřejmé, jak silné toto křídlo bude, jist si však nemohl být ani hlasy srbských představitelů v delegaci Bosny a Hercegoviny, neboť podobně jako srbští delegáti sjezdu z Charvátska,²⁰ právě srbští komunisté z těchto republik byli často největšími kritiky srbského nacionalismu a v mnoha Miloševićových krocích viděli jeho přibližování tomuto politickému proudu. To také byl jeden z důvodů, proč zastánci srbských nacionalistických konceptů hledali podporu pro své plány mimo SK Bosny a Hercegoviny a Charvátska – především v nově vznikající, silně antikomunistické Srbské demokratické straně, pro niž byli srbští bosenská a charvátská komunisté většinou zrádci národních zájmů.²¹ V tom se ovšem opět přibližovali i samotnému Miloševići, neboť i on se, s ohledem na podporu, kterou potřeboval získat pro hlasování na blížícím se stranickém sjezdu, pustil do nekompromisní a tvrdé kritiky srbských komunistů z Bosny a Charvátska, kteří vystupovali proti jeho konceptu.²²

Na druhé straně, při méně kritickém pohledu na Miloševićovu (ale i Kučanovu) politiku, by ovšem bylo možno brát v úvahu i možnost, že jistý díl Miloševićova jednání a jeho touha osvojit maximum moci i v rámci Jugoslávie mohla spočívat ve snaze zamezit nástupu pravých nacionalistů – např. Vuka Draškoviće (v případě Kučana pak skupiny kolem Nove Revije), jehož strana SPO se srbské komunistické moci stala vážnou hrozbou – jen za pár měsíců svého

¹⁹ Výsledky průzkumu byly zveřejněny v časopise *Komunist (ŠIBER, I.: Komunisti Jugoslavije o društvenoj reformi 1989)* a zevrubně je analyzoval D. JOVIĆ v citovaném díle (s. 459–464).

²⁰ Jasně se tato orientace srbských komunistů z Charvátska prokázala při pluralitních parlamentních volbách v Charvátsku, kdy většina z nich volila Račanovy reformované komunisty (resp. byla často i na kandidátních listinách). Když pak Račan v parlamentu podpořil Tudjmanovy ústavní návrhy, vystupovali Srbové hromadně ze strany a mnozí zklamaní srbští komunističtí politikové se přestěhovali do Srbska.

²¹ Tento postoj později, v roce 1992, v době, kdy po volbách v Bosně a Hercegovině zvítězila nacionalistická Srbská demokratická strana, explicitně vyjádřila Srbská pravoslavná církev: „*Pokus státní moc a nejvyšší představitelé státu nejsou pravoslavní, tedy pokud nemají duchovní vazby na SPC, nenavštěvují bohoslužby, nechodí k přijímání... a dokonce se nechtějí ani pokřtít, pak nemohou být legitimními srbskými představiteli. A pokud takoví v Srbsku vládnou, Srbové je nemohou považovat za své, neboť v Srbsku dlouho vládli i Turci, a to neznamená, že to byli srbští státníci... Naštěstí existují srbské země, které mají všechny atributy srbského státu. Jsou to Srbská republika Krajina a Srbská republika Bosna a Hercegovina. V těchto zemích jsou vlajka, znak i hymna pravoslavné. Jejich nejvyšší představitelé chodí na bohoslužby, zavádějí náboženství do škol, administraci vedou v cyrilici a kněze přijímají jako spojence, nikoli jako protivníky.*“ Národ a církev jsou v tomto prohlášení jedno, dobrý Srb je pouze Srb pravoslavný, v žádném případě komunist a bývalý komunist. Viz *Pravoslavje*, č. 608, 15. 7. 1992.

²² Na samotném sjezdu se ukázalo, že se Milošević reakcí charvátských a bosenských Srbů právem obával, neboť ti jej v rozhodujících chvílích sjezdu, kdy se jednalo o jeho další pokračování po odchodu slovinské delegace, nepodpořili a loyálně sjezd opustili se svými republikovými delegacemi. Bosenský Srb Bogić Bogičević, který byl v květnu 1989 zvolen za Bosnu a Hercegovinu do prezidia SFRJ, pak v klíčovém hlasování o zavedení výjimečného stavu v celé zemi v březnu 1990 svým hlasem proti zamezil jeho vyhlášení.

působení získala 25 000 členů a náklad stranického časopisu Srpska reč dosáhl dokonce 75 000 výtisků.²³

2. Chtěl jsem Miloševiče i Kučana na kolenu prosit... Konec SKJ

XIV. mimořádný sjezd se uskutečnil ve dnech 20.–22. ledna 1990 za účasti 1 457 delegátů v bělehradské dvoraně kongresového centra Sáva. S výjimkou SSSR v té době již komunistické režimy bývalého východního bloku padly (NDR, ČSSR, Maďarsko, Rumunsko), popř. byly ve stádiu naprostého rozkladu (Bulharsko). I to byla samozřejmě důležitá okolnost, která mohla na delegáty sjezdu působit.

Podle předpokladů se plenární zasedání kongresu odvíjela ve znamení ostrých a nesmiřitelných politických duelů ohledně výše zmíněných principů slovinského a srbského bloku. Průběh sjezdu ukázal, že některé slovinské návrhy jsou v rámci SKJ skutečně marginální a nepřijatelné. Pro formulaci, již by byl SKJ definován jako organizace svazů komunistů, rovnoprávně sdružených do SKJ, hlasovalo pouze 169 delegátů! Pro návrh, který zdůvodnil předseda slovinského parlamentu Miran Potrč, totiž, aby stranické dokumenty obsahovaly formulaci, že „*národy sdružené v Jugoslávii, zakládají svoji suverenitu v rámci republik a mají plné právo rozhodnout, které ze svých suverénních práv chtějí uskutečnit skrze demokraticky zvolené instituce v Jugoslávii*“, hlasovalo 526 delegátů. Naopak, srbský návrh, aby federální Ústavní soud jasně definoval Jugoslávii jako stát s plnou právní a státní subjektivitou, byl přijat většinou 955 hlasů. Největší počet návrhů na změnu statutu, s nimiž vystupovali slovinští komunisté, se týkal hospodářského systému a konfederalizace strany.²⁴ Srbsští delegáti ovšem ze zásady všechny slovinské návrhy odmítali, a to i ty, které by jinak, pokud by s nimi nevystoupili slovinští delegáti, přijali. Mnozí účastníci sjezdu vzpomínají, že bylo téměř šokující dívat se na to, jak předseda SANU a rektor bělehradské univerzity v první řadě zvedají červené hlasovací lísky (která znamenaly negativní hlasování, proti – pozn. V. Š.) na každý slovinský návrh, ať již se týkal čehokoli.²⁵ Bylo jasné, že kompromis mezi slovinským a srbským stranickým vedením není možný. Bosenský stranický předseda Nijaz Duraković chtěl dokonce „*kleknout před předsedy Miloševiče a Kučana na kolena a prosit je, aby nějaký kompromis našli*“.²⁶ Srbské a slovinské vedení však ve svých polemikách o stranické transformaci neústupně pokračovalo. Byť některé slovinské návrhy získaly poměrně hodně hlasů (nejméně byly podporovány ty, které prosazovaly konfederativní princip), ani jeden z nich jich nezískal tolik, aby návrh mohl projít, zatímco většina srbských návrhů byla přijata poměrně přesvědčivým rozdílem. Po dvou dnech plenárních zasedání se tak slovinská koncepce, ku velkému podivu mnoha analytiků, ocitla na hranici totální porážky, Miloševičova myšlenka stranické centralizace pak stála před branami vítězství.

V tom okamžiku ovšem, večer 22. ledna, po zralé úvaze (kdyby zůstali, popřeli by vše, co doposud hlásali, a navíc by ztratili i poslední zbytky vlivu, které jim ve Slovinsku zůstávaly) a na pokyn (v té chvíli již vlastně bývalého) člena předsednictva ÚV SKJ a vedoucího slovinské

²³ ANTONIĆ, S.: *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševiča*. Beograd 2002, s. 97. Podle D. OWENA (*Balkan Odyssey*. London 1995, s. 129.) pak museli oba politici „*rajtovat na tygru nacionalismu, nechtěli-li, aby je sežral*“.

²⁴ JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad četvrté Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 469–472.

²⁵ IVANOVIĆ, D: *Bolest vladanja. Vlast, opozicija i parlamentarizam u Srbiji na kraju XX veka*. Republika 2000, zvláštní vydání. <http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2000/bolest/2.html>.

²⁶ SILBER, L. – LITTLE, A: *Smrt Jugoslavije*. http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92net/unfinishedpeace/smrt_jugoslavije/podizanjeoptuznice/carlarazar.html.

delegace Cirila Ribičiče, zástupci slovinských komunistů, za cynického potlesku některých srbských delegátů, jednání kongresu, mnozí se slzami v očích, po jednom opouštějí.

Milošević se mohl právem domnívat, že opět zvítězil. Triumf se však záhy mění v jeho první porážku vůbec. Po odchodu slovinské delegace předseda SKS vyzývá kongres k další práci. Podle statutu – počítali se delegáti a republiky – nemohl odchod 114 slovinských zástupců jednání sjezdu ohrozit. Situace však byla vážnější než kvórum – šlo o další bytí a nebytí SKJ. Charvátská delegace proto ústy svého předsedy Ivici Račana Miloševićův návrh odmítá. Vedení sjezdu tak vyhlásilo přestávku kvůli konzultacím, během níž se bosenská a charvátská delegace sešly ke společnému jednání v jednom ze sálů kongresového centra. Dvě hodiny po půlnoci dospěly ke společnému rozhodnutí, že za této situace ani ony nabudou v jednání sjezdu pokračovat.²⁷ Ráno 23. ledna pak, po zahájení jednání, vyhlásil předsedající sjezdu Momir Bulatović patnáctiminutovou pauzu, která se protáhla do historie. Sjezd byl přerušen, jak se později ukázalo, navždy. SKJ, na jejíž ideologii spočívaly základy poválečné Jugoslávie se rozpadla.

Nastala obecná konfuse. Předseda jugoslávské vlády Ante Marković si pospíšil s prohlášením, že další fungování Jugoslávie nezávisí na SKJ. V tom měl krátkodobě pravdu – další jednání o její budoucnosti se přenesla již výhradně na pole prezidia SFRJ. Rozpad SKJ, na jehož ideologii byla založena celá poválečná jugoslávská existence, ještě tedy nebyl formálním koncem jugoslávského státu. Byl to pouze rukou, jež rozhoukala jugoslávský umíráček.

Pád Jugoslávie

Volební vítězství nacionalistických stran a jeho důsledky

Po volbách ve Slovinsku (8. dubna 1990) a v Charvátsku (6.–7. května) nastala zcela nová situace. V obou republikách byly poraženy strany transformovaných komunistů a zvítězili nacionalisté, jejichž cílem bylo vytvoření samostatných států. V programu slovinského DEMOSU, vítězná volební koalice, se hovořilo o volné konfederaci jakožto tranziční formě na cestě Slovinska k úplné nezávislosti, v programu Tudjmanova HDZ byla centrálním měřítkem chorvátská identita a suverenita, k jejichž afirmaci by došlo novou ústavou a reorganizací Jugoslávie v konfederaci, tj. svazek mezinárodně uznaných států. V takovéto konfederaci by mělo Chorvatsko vlastní armádu, nefinancovalo by nerozvinuté regiony mimo svého území. V případě rozpadu Jugoslávie se HZD domnívala, že Chorvati a Muslimové žijící v Bosně a Hercegovině by měli být začleněni do nového chorvátského státu.

Posledního květnového dne roku 1990 byl zvolen novým charvátským prezidentem dr. Franjo Tudjman. Jeho strana pak zformovala první zcela nekomunistickou vládu v Jugoslávii.²⁸

²⁷ Předseda ÚV SK Bosny a Hercegoviny v se rozhovoru pro RFE svěřil ze svého překvapení z toho, že toto rozhodnutí mohlo v bosenské delegaci projít, neboť v ní „*totiž byli zastoupeni jak kryptonacionalisté (Darinka Djurašković), tak zarytí bolševici (Mića Carević) a také státníci typu Raifa Dizadareviće*“, takže konsensus byl na počátku jednání málo pravděpodobný. Viz DURAKOVIĆ, N.: *Izetbegović nije želio znati da se na Bosnu priprema agresija?* RFE 19. 5. 2000. www.danas.org./programi/interview/000/05/200051913253.asp.

²⁸ Tudjman byl považován za bytostně antisrbsky zaměřeného politika, takže srbská média srovnávala Tudjmanovo Charvátsko s ustašovským státem z dob 2. světové války a sám Tudjman nečinil příliš pro to, aby takováto srovnání odmítal. Tudjman byl v té době také srovnáván s Vojislavem Šešeljem, tehdejší vůdcem Srbského četnického hnutí a později Srbské radikální strany, který se na druhé straně nepokrytě hlásil k myšlenkám četnického nacionalistického hnutí Dragoljuba Mihailoviće též z dob 2. světové války. Oba politici také vyjadřovali názory, které mohly být chápány jako útok na Bosnu a Hercegovinu, resp. na její územní celistvost. Jak trefně připomíná Dejan. JOVIĆ ve svém díle *Jugoslavija – država koja je odumrla* (Beograd 2003, s. 479), „*na rozdíl od Šešelje*

Třetího července slovinský parlament prohlásil Slovinsko suverénním státem (byť ještě ne nezávislým na Jugoslávii) a 25. července přijal charvátský parlament dvanáct ústavních doplňků, upravujících mj. státní charvátské symboly – ze jména republiky byl odstraněn přídomek „socialistická“ a pěticípá hvězda na charvátské vlajce byla zaměněna tradiční charvátskou červenošedou šachovnicovou věží. Později, v důsledku dohody mezi HDZ a opozičním Svazem komunistů Charvátska – Stranou demokratických změn (SKH–SDP, v čele s Ivicou Račanem), došlo ke zmírnění těch nejradikálnějších radikálnějších novelizací, např. té, podle níž by bylo Charvátsko prohlášeno „národním státem charvátského národa“ a nikoli všech jeho občanů. SKH–SDP hlasovalo pro tyto ústavní změny, což většina charvátských Srbů, kteří ve volbách tuto stranu masově volili v domnění, že bude chránit „jugoslávské zájmy“, považovala za zradu. Jejich velká část poté, vlastně z nezbytí, začala hledat ochranu v do té doby marginální kninské radikálně nacionalistické Srbské demokratické straně.²⁹ Charvátská postkomunistická tak svojí neprincipiálností vehnala většinu charvátských Srbů do náruče srbských nacionalistů.

Prohlášení pluralitních voleb v Srbsku předcházelo referendum, vyhlášené na 1. a 2. července 1990, na němž měl lid rozhodnout, má-li být plánovaná nová ústava (která mj. zcela rušila poslední zbytky samostatnosti autonomních oblastí), vytvořena a přijata před nebo až po volbách. Bylo totiž jasné, že se Milošević obával, že by po volbách nemusel do ústavy prosadit všechny výsledky své antibyrokratické revoluce. Referendum, ač opozice vyhlásila jeho bojkot, skončilo drtivým vítězstvím Miloševićova návrhu. Ústava, vynesena na základě Miloševićova referenda, poskytovala velké pravomoci prezidentovi a souvztažně s tím omezovala moc parlamentu a byla tak šita na míru Miloševićovi, neboť jeho nové zvolení prezidentem bylo prakticky hotovou věcí, zatímco výsledky parlamentních voleb předem jisté rozhodně nebyly.³⁰

Ve volebním klání v Srbsku v prosinci 1990 účinkovalo 53 stran! SPS získala téměř dva a půl milionu hlasů, tedy 46, 1 %, což vzhledem k většinovému volebnímu systému nakonec představovalo dokonce 194 (77 %) z 250 poslaneckých míst. Opozice byla na hlavu poražena. SPO získalo kolem 800 tis. hlasů (16 %) a mělo pouze 19 poslanců, půlmilionu voličů dalo svůj hlas nezávislým poslancům, jichž se však do parlamentu díky volebnímu systému vešlo pouze sedm, Demokratická strana, shromažďující srbskou intelektuální elitu, získala pouze čtyři sta tisíc hlasů a sedm poslaneckých míst (měla prakticky vliv pouze v Bělehradě, Novém Sadě a několika dalších větších srbských městech - Niši, a Kragujevci). Albánci pak volby bojkotovali, díky čemuž si SPS připsala (a od té doby na všech dalších volbách stále připisovala) hlasy, které by za normálních okolností nikdy nezískala. Do parlamentu se tak dostalo téměř dvacet kandidátů SPS z Kosova, kteří byli zvoleni často pouze několika sty hlasy, opozice pak na Kosovu nezískala ani jeden mandát, neboť zde ještě nestačila rozvinout svoji stranickou strukturu, zatímco SPS těžila ze zachované komunistické stranické sítě. Zároveň s parlamentárními volbami probíhaly v Srbsku i volby prezidentské. Již v prvním kole triumfoval Slobodan Milošević, pro něhož hlasovalo 3 milióny, 300 tisíc voličů (65 %).³¹ Strany liberální orientace tedy v Srbsku neuspěly, neuspěly ovšem ani strany nejtvrďších nacionalistů. Vládní socialisté jim totiž převzali program!

Tudjman zvítězil ve volbách. Na rozdíl od Charvátska však Šešelj nemusel zvítězit ve volbách, aby se jeho program brzy stal oficiální politikou a on sám hlavním koaličním partnerem Miloševićových socialistů“.

²⁹ SDS požadovala návrat předcházejícího statusu charvátských Srbů jakožto konstitučního národa (a nikoli menšiny, jak zakotvovala nová charvátská ústava) a také kulturní a politickou autonomii pro oblasti, v nichž žijí Srbové. Viz: BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba... 1–4* Naša Borba, 12. 3.–14. 3. 1996.

³⁰ Viz ANTONIĆ, S.: *The Place and Role of Parliament*. In: GOATI, V. [edit.]: *Challenges of Parliamentarism*. Beograd 1995, s. 134.

³¹ GOATI, V.: *Izbori u SRJ od 1990 do 1998: volja građana ili izborna manipulacija*. Beograd 1999, s. 285–288.

V ostatních republikách, snad s částečnou výjimkou Makedonie, tedy nové, bývalé opoziční, strany vytlačily komunisty do opozice. Touto strategií se pak všechny republiky, s výjimkou Srbska a Černé Hory, mohly doporučit mezinárodnímu společenství s tím, že sesadili komunistický režim a staly se „demokraciemi“.³² Celkově vzato ovšem, vzhledem k tomu, že i v Srbsku zvítězil v podstatě nejdříve nacionalismus, a teprve poté socialismus, je možno udělat závěr, že první pluralitní volby na území bývalé Jugoslávie byly jasnou manifestací nacionalismu, od níž již vedla přímá cesta ke krvavému jugoslávskému rozpletu.³³

Radikalizace chorvatských Srbů

Protože chorvatský nacionalismus po volbách v květnu 1990 nabýval stále nebezpečnějších rozměrů, stalo se, že v dříve nepřilíš vyhraněném vědomí příslušníků srbského národa v Chorvatsku³⁴ zvítězil Srb. Charvátští Srbové na každý tah charvatské mocenské elity, který směřoval k nezávislosti Charvátska, odpovídali protitahem, trvající na svém právu na sebeurčení. Tak byla 22. července 1990 na území celého Charvátska zformována Srbská demokratická strana (SDS). A protože nové charvatské vedení každou svoji veřejnou službu nazývalo charvatskou, a vše, co tento přídomek nemělo včera, získávalo jej dnes a nejspozději zítra, rozhodla SDS, že svolá na 25. července 1990 do městečka Srb v Lice svůj Srbský sněm (Srpski sabor), na němž byla před stotisícovým shromážděním vyhlášena Deklarace o suverénnosti a autonomii srbského národa v Chorvatsku a zvolena Srbská národní rada. Vzhledem k tomu, že tento akt charvatská vláda neuznala, rozhodli se místní Srbové k plebiscitu o vytvoření Srbské autonomní oblasti Krajina, který byl vyhlášen na 17. srpna. V napjaté situaci pak již nebylo daleko k tragickým činům.

Na iniciativu směřující k referendu odpověděl Záhřeb hrozbami a pokusem zamezit referendu "všemi prostředky právního státu". Ke Kninu, nazývanému „hnízdem srbských separatistů“ vyrazily, ve snaze zabránit pořádání plebiscitu, silné policejní jednotky. Jako odpověď na tuto akci kninští Srbové zablokovali balvany přístupové cesty k městu. Začala tzv. **balvanová revoluce**. Jako odpověď na útok speciální jednotky charvatské policie na policejní stanici v Benkovci (záměrem charvatské policie bylo odzbrojit policejní stanice v oblastech se srbskou většinou a změnit etnické složení místní policie), odpověděli Srbové útokem na další policejní

³² PEŠIĆ, V.: *Rat za nacionalne države*. In: Srpska strana rata.. Beograd 1996, s. 50.

³³ Vítězné nacionalistické strany se po volbách začaly šířit přes hranice jednotlivých republik, s cílem, sloužit zájmům té které národnosti, žijící mimo území mateřské republiky. HDZ tak založila svůj orgán v Bosně a Hercegovině, Srbská demokratická strana, založená v roce 1990 v Chorvatsku, vznikla také v Bosně a Hercegovině. Muslimská Strana demokratické akce, vedená Alijou Izetbegovićem, se brzy rozšířila i do Srbska a Černé Hory, organizující muslimy žijící v Sandžaku a slovanské muslimské komunity v Kosovu. Vedle etnopolitického organizování konstitutivních národů mimo své mateřské státy se také organizovaly větší národnostní menšiny - Albánci na Kosovu (viz XIV. B. 2.) a v Makedonii, a Maďaři ve Vojvodině. Efekt politického pluralismu tak byl vlastně pouhým zrcadlem etnického rozdělení země. Celý prostor Jugoslávie tak byl v roce 1990 rozdělen etnickými stranami. Občanské strany byly marginální a nevlivné.

³⁴ Národnostně nevyhranění byli zejména Srbové ve Slavonii, Baniji a Kordunu. O těchto oblastech se i po čtyřiceti letech hovořilo jako o „partyzánských“, neboť vědomí tamních Srbů bylo stále pod vlivem tohoto hnutí, které Srby na tomto území v průběhu druhé světové války zachránilo od úplného vyhlazení. Konfuse, k níž muselo docházet v hlavách tamních lidí, kteří byli rozčarováni politikou transformovaných komunistů a naráz oslovování příslušníky srbského národnostního hnutí, o kterém se v minulých desetiletích nemohlo hovořit a které se v dané situaci jevílo jako záchrana a spasení, byla zřejmě dokonalá. Viz: BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Srpska i hrvatska Petrova gora*. Naša Borba, 12. 3. 1996.

stanice v oblasti, z níž vynesli zbraně, a budováním barikád po celé Lince.³⁵ Od srpna do října jsou tak uzavřeny všechny cesty v této oblasti.

Když se to charvátským mocenským orgánům nepodařilo referendu zabránit, prohlásily jej nelegitimním aktem. Bělehrad samozřejmě požadavky chorvatských Srbů podporoval. Osvědčení publicisté znovu v tisku hovořili o nevyhnutelném opakování genocidy z období II. světové války. Významným činitelem v aktualizaci válečných dějů a jejich zpřítomňování bylo i rozhodnutí Synodu Srbské pravoslavné církve exhumovat z krasových propastí posmrtné ostatky obětí z let druhé světové války a důstojně je pohřbít. Během celého roku tak přicházejí zprávy z Bosny a Hercegoviny i z Charvátska o panychidách, sloužených obětím genocidy, exhumaci jejich ostatků a jejich opětovném pohřbívání. To vše ovšem s detailními popisy způsobů, jakými byly oběti zabíjeny,³⁶ což v této přelomové době oživovalo nenávisti již dávno zapomenuté a přispívalo tak v oblastech se smíšeným srbsko-charvátským obyvatelstvem k vytváření a vyvolávání mezietnického napětí.³⁷ Do země se tajnými kanály dodávaly zbraně. I na chorvatské straně se vytvářely ozbrojené skupiny, zbraně byly tajně rozdělovány i aktivistům HDZ.³⁸

Zajímavé je, že ve vzpomínkách tehdejších předních srbských charvátských politiků (zejména Jovan Rašković, Vojislav Vukčetić aj.) se ve vzácné shodě vyskytují tvrzení o tom, že v roce 1990 a na počátku roku 1991 nikdo z nich nepomýšlel na to, že by se při politickém organizování Srbů v Charvátsku mělo jít dále než ke kulturní autonomii. Vukčetić na jednání s představiteli HDZ 30. srpna 1990 navrhoval charvátským představitelům uspořádat doplňkové volby do charvátského parlamentu, při nichž by si lokální Srbové zvolili vlastní zástupce.³⁹ V říjnu pak SDS předložilo návrh na změnu, resp. doplněk, charvátské ústavy, konkrétně jejího čl. 2., který Charvátsko definoval jako „*národní stát charvátského národa a stát příslušníků dalších národů a národnostních menšin, kteří jsou jeho státními občany*“. Srbové navrhovali změnit formulaci, založenou na národním principu, na formulaci prosazující občanský princip státu tak, že by Charvátsko bylo „*státem všech občanů, založeném na občanské svobodě a občanských právech*“, případně „*všech občanů, kteří v něm žijí*“.⁴⁰ Zástupci charvátských Srbů totiž v podstatě oprávněně připomínali, že se Srbové na tvorbě charvátského státu v průběhu jeho staleté historie výrazně podíleli, a tudíž by z ústavy neměli být vypuštěni.

³⁵ BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Srbi u hrvatskoj nisu mislili svojom glavom*. Naša Borba, 13. 3. 1996.

³⁶ RADIĆ, R.: *Crkva i „srpsko pitanje“*. In: *Srpska strana rata*. Beograd 1996, s. 287.

³⁷ Také nový patriarcha Pavel (Pavle), který nastoupil v prosinci roku 1990 po nemocném Germanu Djorićovi, v jednom ze svých prvních projevů píše o obětech genocidy s tím, že se odpustit musí, nikoli však zapomenout, a zejména přitom zdůrazňuje, že nelze zapomenout skutečnost, že v případě tohoto nezměrného zločinu naprosto chybělo pokání. Viz *Pravoslavje* 576, 15. 3. 1991.

³⁸ BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Srbi u hrvatskoj nisu mislili svojom glavom*. Naša Borba, 13. 3. 1996. K rozdělování zbraní mezi aktivisty HDZ začalo docházet v říjnu 1990. Poté, co koncem ledna odvysílala bělehradská televize film, tajně natočený kontrarozvědkou, jež zachycoval charvátského ministra obrany Martina Špegelje a ministra vnitra Josipa Boljkovce při rozhovoru o tajném dovozu 20 000 samopalů z Maďarska, došlo mezi charvátskými Srby k panice. SDS vydalo v této souvislosti dokonce oficiální prohlášení, v němž vyzývá, aby se, bez předchozího ohlášení, zejména v noci, nikdo cizí nepřibližoval k srbským usedlostem, neboť by se jejich obyvatelé mohli, v důsledku psychózy vyvolané těmito událostmi, uchýlit k sebeobraně.

³⁹ V rámci kandidátky reformovaných komunistů Ivici Račana sice bylo zvoleno dvacet srbských poslanců, kteří ovšem neměli možnost (nebo nesměli) práva Srbů výrazněji obhajovat. Smyslem Vukčevićova návrhu bylo získat v parlamentu pro charvátské Srby zákonná a nezcižitelná místa.

⁴⁰ BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Srbi u hrvatskoj nisu mislili svojom glavom*. Naša Borba, 13. 3. 1996.

S odvoláním na srpnový plebiscit SDS také navrhuje, aby tam, kde jsou Srbové většinovým národem, získali politicko-územní autonomii, a tam, kde menšinovým, kulturní autonomii. Všechny tyto požadavky ovšem v té době charvátské vedení striktně odmítlo.⁴¹

Tvrdý postoj charvátské vlády a parlamentu samozřejmě nahrával extrémistům, mezi něž tehdy patřil, „*nešťastný jezdec srbské apokalypsy*“⁴² Milan Babić z Knihu, trojský kůň Slobodana Miloševiče mezi charvátskými Srby, který v rámci SDS agitoval za nekompromisní postup proti charvátskému vedení a pokoušel se vnést rozkol mezi SDS (i proto, že tato strana byla výrazně mimo vliv S. Miloševiče). Na posledním sjezdu SDS před válkou, který se uskutečnil v Donjem Lapci v únoru 1991, bylo ovšem jeho radiálně nacionalistické křídlo drtivě poraženo. Za týden však Babić vytvořil svoji frakci, rozbil tak jednotu SDS, a prohlásil se za jediného oprávněného jednat jménem Srbů. Snahy o rozbití politické koncepce v té době jediného politického zástupce charvátských Srbů, k nimž docházelo právě na počátku roku 1991, jsou vysvětlitelné i tím, že únoru 1991 charvátská strana, pod dojmem vzrůstajících nepokojů v etnicky smíšených oblastech, poněkud změkčila svůj přístup k diskriminaci charvátských Srbů. Na setkání delegace charvátských Srbů s Franjo Tudjmanem 13. března 1991 zazněla dokonce slova : „*Chceme začít jednat znovu od začátku, chceme své vztahy se Srby normalizovat.*“⁴³ Z nového plánu mírové koexistence Srbů a Charvátů v Charvátsku, o němž se na tomto setkání začalo hovořit, však sešlo dříve, než mohl být rozpracován. Ještě ten den totiž rádio Bělehrad vysílalo stanovisko srbského vedení, že tato srbská delegace nemá právo jednat za srbský národ v Charvátsku, jehož jediným legitimním představitelem je Milan Babić. Brzy poté následovalo vyhlášení samostatnosti Východní Slavonie, Západního Sremu, Baranje a Krajiny. Cesta k válce byla otevřena. Někdo z Bělehradu, jak jsme již výše ukázali, tehdy již nechtěl mít s Charvátskem nic společného.

Stínová republika

Složitý vnitropolitický vývoj Jugoslávie a její přechod k politickému pluralismu samozřejmě nemohl zůstat bez důsledků na dlouho již zanícenou jugoslávskou ránu – Kosovo. Několik politických stran tak vzniklo také na Kosovu. Dominantní postavení mezi nimi rychle získal Demokratický svaz Kosova (DSK), založený v prosinci 1989. Jeho předsedou se stal literární historik a spisovatel dr. Ibrahim Rugova, který již od dubna 1988, kdy se uskutečnila neúspěšná debata mezi srbskými a kosovskoalbánskými spisovateli, stál neformálně v čele kosovských intelektuálů, snažících se o změnu poměrů.⁴⁴

⁴¹ Vukčević v čele delegace SDS tak mj. požadoval to, co později, za pět let, jako řešení navrhovalo mezinárodní společenství v rámci plánu Z-4. Tato situace přímo nabádá k vyslovení hypotéz onoho historického kdyby. Pokud by v té době charvátské vedení tyto srbské požadavky, byť v modifikované formě, přijalo, nedošlo by nejspíš k vyhrocení situace a k ozbrojenému střetu. Srbové by totiž byli více než spokojeni. Na počátku roku 1995 řešení mezinárodního společenství naopak nepřijali zástupci charvátských Srbů. Kdyby přijali, nebylo by operací Bouře a Blesku a statisíců utečenců. Historie je však v trestání historických omylů neúprosná.

⁴² BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Posle Kira – nema mira.* Naša Borba, 14. 3. 1996.

⁴³ BANJAC, D.: *Profesor Dr Vojislav Vukčević o odnosima Hrvata i Srba. Sve je moglo drukčije.* Naša Borba, 15. 3. 1996.

⁴⁴ Místo předsedy DSK bylo ovšem původně nabízeno Rexepu Qosjovi, který jej odmítl. K zakladatelům DSK patřil novinář a spisovatel Jusuf Buxhovi, novinář Mehmet Kraji, spisovatel Ali Aliu, profesor filozofie na prištínské univerzitě Fehmi Agani aj. Viz např. rozhovor s AGANIM a QOSJOU v knize Momčila PETROVIĆE *Pitao sam Albance šta žele, a oni su rekli: republiku... ako može.* Další významnou stranou na Kosovu byla sociální demokracie, již založil Shkenzen Maliqi.

V naelektrizované situaci, jež v oblasti panovala po omezení autonomních práv, ovšem stačil malý incident, jenž by jinak prošel bez povšimnutí, k rozpoutání protestních akcí a nepokojů, které ve svém důsledku měly ještě tragičtější vyústění než krvavé demonstrace z března roku 1989. V den pádu SKJ, 23. ledna 1990, zahájila před budovou OV SK Kosova protestní demonstraci skupina studentů, jíž jako důvod posloužila nešťastná smrt albánského mladíka při bourání zdi, ohrazující jednu z albánských obytných budov ve vesnici Naračinovo u Skopje.⁴⁵ Ve večerních hodinách se demonstrace rozrostla již na 40 000 účastníků. Dalšího dne se pak demonstrace, na nichž zaznívaly již výhradně politické požadavky, rozšířily na celou autonomní oblast a získaly výrazně násilný charakter. K nejdramatičtějším patřily demonstrace 30. a 31. ledna, kdy zahynulo několik demonstrantů, těžce ranění ze střelných zbraní byli také příslušníci policie. Nepokoje skončily teprve po deseti dnech. Při střetech demonstrantů s policií zahynulo 25 osob a 75 dalších bylo zraněno. Podobně jako při březnových demonstracích v roce 1989 však bylo zraněných více mnohem více, z obavy před policejní represí se však nechávali ošetřit pouze soukromě. Na straně policie bylo 45 zraněných příslušníků, z toho dva těžce.⁴⁶

Ke zklidnění situace došlo zejména pod vlivem apelů (DSK).⁴⁷ Opce, již tehdy začal prosazovat I. Rugova a jeho DSK, se zakládala na nenásilném, gándhiovský odporu vůči režimu, který na Kosovu zavládl po zrušení státoprávního postavení autonomní oblasti v březnu 1989. Na rozdíl od Rugovova přístupu se ovšem srbské vedení vyznačovalo snahou o co nejtvrdší prosazení všech omezení, které pro status Kosova vyplýval z novelizované srbské ústavy. O atmosféře, stihomamu, špionománii a teorií spiknutí, v níž se jednání srbské politické elity o Kosovu uskutečňovala, svědčí deníkové záznamy tehdejšího jugoslávského prezidenta. Borislav Jović si poznamenává výsledky práce vojenské kontrarozvědky, s nimiž jej 20. února 1990 seznámil ministr obrany Veljko Kadijević. Ministrový zdroj „odhalily“ údajné schéma struktury albánského separatistického vedení, v jehož čele stojí Fadil Hoxha, Xavid Nimani, Velli Deva a Mahmut Bakalli, všechno bývalí vysocí straničtí funkcionáři, v jejichž čele stojí Adem Demaqi, jež organizaci řídí z vězení v Charvátsku, což mu prý charvátské úřady umožňují!⁴⁸ Poskytovala-li vojenská kontrarozvědka takovéto fantaskní údaje (a věřili-li jim přední generálové), nemůže potom překvapit neschopnost jugoslávské armády účinně zasáhnout v rozhodujících chvílích rozpadu Jugoslávie.

V dubnu 1990 prezídium SFRJ zrušilo výjimečný stav, zavedený na Kosovu již během stávků horníků v Trepči a odvolalo větší část federálních policejních jednotek. Odpovědnost za policejní opatření na Kosovu tak přešlo zcela do rukou srbské policie.⁴⁹ K dalšímu vyostření situace pak došlo 2. července 1990, kdy před dveřmi uzavřené budovy kosovského parlamentu odhlasovali albánští poslanci (114 ze 123 přítomných) Ústavní deklaraci o Kosovu, jíž prohlásili Kosovo rovnoprávnou a nezávislou jednotkou v rámci příštího uspořádání jugoslávské federace (či konfederace). Stalo se tak, bezesporu nikoli náhodou, v den, kdy slovinský parlament většinou hlasů schválil Deklaraci o suverenitě Slovinské republiky. Shodou okolností se ve

⁴⁵ Albánské domy jsou zpravidla ohrazeny vysokou zdí, jejímž původním účelem bylo zamezit možnosti zastřelení člena rodiny v krevní mstě, která byla ještě v 50. letech 20. století mezi albánským obyvatelstvem masově rozšířena. Později začaly zdi sloužit k oddělení albánského domu od okolí, zejména v oblastech se smíšeným obyvatelstvem. Makedonská vláda čas od času nařizovala neprozřetelné bourání těchto zdí (které vyvolávalo napětí a protesty albánské veřejnosti) s odůvodněním, že takto ohrazené domy slouží jako útočiště protistátním živlům.

⁴⁶ JEVTIĆ, Dj: *Bitka za Kosovo 2*. Beograd 1998, s. 33.

⁴⁷ Tamtéž, s. 45.

⁴⁸ JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1996, s. 117.

⁴⁹ IMAMI, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd 2000, s. 342.

stejný den konalo i srbské referendum o tom, má-li pluralitním parlamentním volbám v Srbsku předcházet vydání nové ústavy.⁵⁰

Odpověď srbské strany na tuto iniciativu kosovského parlamentu na sebe nenechala dlouho čekat. Již 5. července označil srbský parlament albánskou deklaraci za separatistický akt a vydal zákon o ukončení činnosti kosovského parlamentu a vlády autonomní oblasti Kosovo. Parlament přijal i další mimořádná opatření, která se týkala např. denního tisku vycházejícího v albánštině.⁵¹ Poslanci rozpuštěného kosovského parlamentu se poté, 7. září 1990, sešli v obci Kačanik, kde vyhlásili Ústavu Republiky Kosovo (tzv. Kačanickou ústavu). V čl. 1 této ústavy schválili albánští poslanci prohlášení, že Republika Kosovo „je demokratickým státem albánského národa a národnostních menšin, svých občanů: Srbů, Muslimů, Černohorců, Turků, Rómů a dalších, kteří žijí na Kosovu.“⁵² Druhý článek ústavy pak upřesňuje, že je Republika Kosovo členem jugoslávského společenství. Prezidentem samozvané republiky pak poslanci zvolili Ibrahima Rugovu. I v tomto případě našla srbská strana brzkou odpověď – prostřednictvím nové srbské ústavy, schválené 28. září 1990, bylo Kosovo připraveno i o zbytky autonomie a přičleněno pod staronovým názvem Kosovo a Metochie jako pouhý zvláštní teritoriální útvar k Srbsku. S tím se zase nesmířili Albánci a započali všeobecný bojkot srbských institucí.⁵³

Přestože v té době bylo Kosovo nejrizikovějším regionem z celé Jugoslávie a zdálo se, že krvavý požár všeobecného rozpadu propukne právě tam, nestalo se tak. Nicméně po odchodu Slovinska a Chorvatska z federace zorganizovali Albánci tajné referendum, v němž se většina voličů vyslovila za nezávislost Kosova, a na ilegálním shromáždění delegátů rozehnané kosovské skupštiny 19. 10. 1991 pak bylo přijato rozhodnutí o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech závazků se Srbskem a Jugoslávií. Evropské společenství, na něž se vláda tzv. Kosovské republiky obrátila se žádostí o uznání, ovšem logicky nechalo nótu bez odpovědi. Přesto však, v květnu 1992, zorganizovali vůdci kosovské revolty ilegální

⁵⁰ JEVTIĆ, Dj: *Bitka za Kosovo 2*. Beograd 1998, s. 183.

⁵¹ Vzhledem k tomu, že redaktoři deníku Rilindja se zavádění mimořádných opatření protivili, bylo vycházení tohoto deníku 7. srpna 1990 zastaveno. Deník Rilindja poté vycházel v Tiraně a do země se dostával ilegálně, jeho roli převzal na Kosovu zemědělský list Bujku. Rilindja začíná na Kosovu opět vycházet teprve 20. června 1999, tehdy ovšem již za zcela změněné politické situace. Viz IMAMI, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 344.

⁵² Citováno podle IMAMI, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 344.

⁵³ HRADEČNÝ, P.: *Kosovská otázka v letech 1944–1966 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie*. In: *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha 1996, s. 174. Již tehdy ovšem bylo mnohým alternativním politickým hnutím (např. UJDI aj.) jasné, že znovunastoletí srbské dominance za pomoci nedemokratických a represivních mocenských instrumentů nemůže být ani stabilní, ani dlouhodobé. „Cena, kterou je tato dominace vykoupěna, je totiž příliš vysoká,“ zdůrazňovaly více než jasnozřivé závěry zprávy nezávislé komise, publikované v roce 1990. „Na straně národa vystaveného dominaci zůstaly významné politické výhody, které využije k tomu, aby navzdory institucionalizované dominaci, ponechal kosovskou otázku i nadále otevřenou. Tyto výhody lze sumarizovat následujícím způsobem: A) albánská strana poměrně úspěšně a oprávněně nastolila a internacionalizovala otázku porušování lidských práv na Kosovu; B) albánská strana měla dostatek trpělivosti a vyčkala, až srbská strana jako první prolomí ústavněprávní hráze vystavěné ústavou SFRJ (v roce 1990 stále ještě platná jugoslávská ústava nedovolovala rozpustit ústavodárná tělesa jednotlivých federálních jednotek ani federálnímu parlamentu, natož pak parlamentu jedné z republik – pozn. V. Š.); C) dokázala konflikt představit jako konflikt mezi historicky překonanou komunistickou mocenskou strukturou, která navíc využívá šovinistické rétoriky, a demokratických sil, hovořících rétorikou liberální, a tímto způsobem získala i dvě následující výhody: D) došlo k postupnému zamrzávání demokratizačních procesů v Srbsku (které by pro albánskou stranu byly překážkou k uskutečňování jejího cíle – pozn. V. Š.), neboť ty by narušily Miloševićem proklamovanou „jednotu“ národa (demokratické požadavky se tak stávají „nepatriotickými“, a jejich zastánci „zrádci srbské věci“ – pozn. V. Š.) a E) vhnání srbskou stranu do mezinárodní izolace a izolacionismu.“ Viz *Kosovski čvor: drešiti ili seći?* Izveštaj nezavisne komisije. Beograd 1990, s. 28–29.

parlamentní a prezidentské volby, na nichž byl I. Rugova zvolen prezidentem a dominantní postavení získal jeho DSK.⁵⁴ Albánská komunita, na popud Rugovy a pod vlivem krvavých událostí na severu bývalé Jugoslávie, v té době zvolila cestu nenásilné, pasivní rezistence. Vzhledem k situaci v Chorvatsku a Bosně ani bělehradský režim nezakročil proti špičkám albánské revolty a situace tak na dobu následujících pěti let připomínala pověstný klid před bouří. Vznikla tak vlastně jakási tolerovaná stínová republika Kosovo se stínovými institucemi, školstvím, ba i zdravotnictvím. Že však tyto instituce nemohly nahradit instituce oficiální je nábíledni.⁵⁵

V Jugoslávii má vše zpoždění, pouze válka přichází předčasně

Když koncem června 1991, po referendu, vyhlásily severní jugoslávské republiky i formálně státní samostatnost, vpadla JNA, poslední fungující jugoslávská instituce, nejprve do Slovinska⁵⁶ a poté i do Charvátska, aby zde zamezila střetům, ke kterým došlo, když se

⁵⁴ Volilo se podle kombinovaného volebního systému, který spočíval v tom, že 100 ze 130 poslaneckých míst bylo voleno většinovým volebním systémem a 30 poslaneckých míst proporčním systémem. Voleb se zúčastnilo 762 267 voličů, což bylo 89, 32 % z údajného počtu 853 432 plnoprávných voličů na Kosovu. Na volbách drtivě zvítězila Demokratická strana Kosovo, která získala 76,44 % hlasů! Voleb se měli zúčastnit, vedle Albánců, i kosovští Muslimové, Turci, Romové, Charváti a dokonce i menší počet Srbů a Černohorců, pro něž bylo v parlamentu podle proporčního systému ponecháno čtrnáct neobsazených poslaneckých míst, pět míst pak získali Muslimové. Neuvěřitelného volebního výsledku dosáhl Ibrahim Rugova, který byl jediným kandidátem na prezidenta, a pro něhož hlasovalo na Kosovu 762 257 voličů. Právo volit prezidenta měli i ti, kteří dočasně pracovali v zahraničí, odkud získal Rugova dalších 105 300 hlasů! Viz Informacioni centar Demokratske lige Kosova: *Izveštaj o višepartijskim izborima za parlament i predsednika Republike Kosovo, održanim 24. maja 1992. godine*. Republika (Beograd), februar 1994, tematski broj 9, s. 33. Volby, které se na Kosovu uskutečnily jako demokratické, jakož ostatně i referenda ve všech ostatních částech bývalé Jugoslávie, ovšem demokratické nebyly – nedemokratická veřejnost nebyla uvyklá takovéto praxi, místní zvyklosti byly autoritářské, a navíc tlak kolektivu na jednotlivce a kontrola jednotlivce ze strany kolektivu byla velmi výrazná. Tam, kde byla tradice silnější, tam byla také silnější kontrola.

⁵⁵ Naopak srbské ministerstvo školství ve většině oficiálních kosovských středních škol zastavila vyučování v albánském jazyce. Tak z více než 300 000 žáků v základních školách a téměř 70 000 studentů ve středních školách v roce 1989/1990 zůstává v oficiálním školství v následujícím roce necelých 17 000, z nichž ovšem většinu tvoří žáci nealbánských kosovských národností! Viz *Kosovski Albanci*. Zpráva nevládní organizace Fond za humanitaro pravo z 1. 8. 1993. Vreme (Beograd) VI. (1993), br. 146, 9. 8. 1993, s. 34–37. Ruší se také Akademie věd a umění Kosova, Albanologický institut, Ústav pro vydávání a tisk učebnic atd. To má samozřejmě za následek drastický úpadek vzdělanosti, růst negramotnosti atd. V oblasti, vzhledem k tomu, že jsou začasté bojkotovány i hospodářské podniky se srbským vedením, je nezaměstnanost, jejíž procento bylo lze jen stěží určit, bezesporu se však blížilo osmdesáti procentům. To s sebou samozřejmě přinášelo růst šedé ekonomiky, černého obchodu (odhaduje se, že v roce 1992 byl na Kosovu podíl šedé ekonomiky na celkovém hrubém domácím produktu 42 %, viz BOGOSAVLJEVIĆ, S.: *Statistička slika srpsko-albanskih odnosa*, in: *Sukob ili dialog*. Subotica 1995, s. 34), kriminalitu (mafie kosovských Albánců ve střední a východní Evropě ovládají obchod s drogami). Jediným státem, který stínovou republiku uznal, byla samozřejmě sousední Albánie, ta se však již tehdy potýkala ze závažnými problémy a nemohla jakkoli účinně pomoci svým soukmenovcům.

⁵⁶ Jednotky JLA, vyslané federální vládou Ante Markoviče k ochraně hraničních přechodů ve Slovinsku, byly napadeny příslušníky slovinské teritoriální obrany. Armáda tehdy nebyla připravena a ani neměla v úmyslu bojovat. V té době se také slovinským novinářům poprvé podařilo to, co posléze se posléze stalo jednou z hlavních zbraní na jugoslávském bojišti – totiž zmanipuloval světové veřejné mínění. Pomocí velmi dobře promyšlených televizních záběrů a dalších propagandních triků tak byla veřejnost přesvědčena o tom, že JLA vede totální válku proti Slovinsku. Výsledek desetidenního konfliktu – šest mrtvých slovinských domobranců a 39 vojáků JLA svědčí o něčem jiném. Stipe Šušvar hodnotí konflikt tak, že „slovinská teritoriální obrana začala střílet a často neozbrojené vojáky, devatenáctileté holobrádky, kteří právě začali s prezenční službou.“ Po tříměsíčním moratoriu se JLA ze Slovinska zcela stáhla, což byl podle Šušvara důkaz pro to, že i „JLA nakonec přijala domluvu mezi slovinským a srbským vedením o tom, že Slovinsko může federaci opustit.“ Viz ŠUŠVAR, S.: *Srpski nacionalizam je jačao od*

charvátské oddíly pokoušely převzít zpět objekty a území, obsazené charvátskými Srby během balvanové revoluce. JLA se zde postavila mezi charvátské a srbské ozbrojené oddíly, zřejmě v dobré víře, že zastaví mezietnické násilí, ale, byť v roli „mírotvorce“, zajišťovala vlastně novou hranici mezi etnickými Srby a etnickými Charváty v samotném Charvátsku. A byla to ta stejná hranice, kterou Slobodan Milošević a Borislav Jović plánovali přesně rok před tím. Před definitivním zaujetím pozic, 5. července 1991, se oba tito aktéři ještě jednou scházejí s federálním ministrem obrany Veljkem Kadijevičem a „rozhodně po něm požadují následující: ... Hlavní síly JLA soustředit na linii Karlovac – Plitvice na západě; Baranje, Osijek, Vinkovci – Sáva na východě a Neretva na jihu. Tímto způsobem pokrýt všechna území, kde žijí Srbové, do konečného vyřešení situace, resp. do konečného svobodného vyjádření lidu v referendu“.⁵⁷ Tímto svým požadavkem Slobodan Milošević fakticky naplnil dlouholeté plány srbských nacionalistů soustředěné do teze, že hranice srbského etnického prostoru se prostírá na linii Karlovac – Karlobag – Virovitica.⁵⁸ Hranice mezi ním a nacionalisty se tak zcela setřela. Přeměna z komunistického aparátčíka v srbského nacionalistu byla u konce.⁵⁹ Armáda, ten poslední konfusní relikv komunistické Jugoslávie, jež zůstala po rozpadu SKJ bez ideologického tmelu, na němž byla za války a po válce založena, pak byla zavlčena, možná i ne zcela vědoma si této skutečnosti,⁶⁰ do mezietnického konfliktu, který zanedlouho zničí vše, co kdysi byla Jugoslávie, neboť „v Jugoslávii má bohužel vše zpoždění, pouze válka přichází předčasně – pro ni se její vládcové rozhodují snadno. Pro mír těžce, a pro demokracii vůbec.“⁶¹

šezdesetih godina. RFE 3. 12. 1999. <http://www.danas.org/programi/interview/1999/12/19991203100229.asp>. O slovinško-srbské dohodě více pozn. 358 na s. 86.

⁵⁷ JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1995, s. 349. Kromě toho požadovali oba státníci ještě „zcela z armády eliminovat Charváty a Slovince“.

⁵⁸ O minimalistických a maximalistických požadavcích srbských a charvátských nacionalistů více viz BOŠKOVIĆ, M.: *Srbofobije i srpske fobije*. Novi Sad 1993.

⁵⁹ Miloševićova počáteční rigidní obrana jugoslávského centralizmu a posléze otevřený obrat k velkosrbskému projektu, jenž nebyl provázen proměnou oficiálního neobolševického diskursu a ikonografie, vytvořil u většiny Srbů konfusi identity, jež se nejlépe projevovala v bizarních dilematech, co dát na přílbu - pěticipou hvězdu či kokardu? Viz PANOVIĆ, Z.: *Paradoksi identiteta: Srbi lili Jugosloveni. Da-li je Tito bio poslednji Jugosloven?* Danas, 3.–4. 11. 2001, s. XII.

⁶⁰ Generálu Kadijevići by bylo lze vyčíst nerozhodnost, váhavost, náklonnost Miloševići, nikoli však nacionalismus či etnické zaslepení. On, jako i řada dalších vysokých důstojníků JLA, byl až do konce oddán ideám Titovy Jugoslávie a v nově nastalé situaci se nedokázal dostatečně dobře orientovat. Borislav Jović ve svém deníku zachytil reakci Kadijeviče na referendum krajinských Srbů a demonstrace na jejich podporu v Srbsku: „Veljko Kadijević byl... zhrozen tím, co viděl v televizních zprávách... Záznam mítinku ze Staré Pazovy, který se uskutečnil na podporu charvátským Srbům. Všude samí četnici, vousatí, s beranicemi a kokardami, a všichni se odvolávají na Srbsko, jako by oni představovali Srbsko, a slibují pomoc Srbska Srbům v Charvátsku... Veljko se rozčílil a křičel – běda nám, jestli oni vyzývají armádu, aby bránila lid... JOVIĆ, B.: *Poslednji dani SFRJ*, Beograd 1995, s. 179.

⁶¹ TEPAVAC, M.: *Mir s predumišljajem*. Republika 147 (1996), 15.–30. 9.